

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ДІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ» В УКРАЇНСЬКІЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВІЙ БАЗІ У СФЕРІ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ

Розглянуто концептуалізацію поняття «діти з особливими освітніми потребами» в українській нормативно-правовій базі у сфері інклюзивної освіти та висвітлено результати дослідження відповідності використання цього поняття європейським цінностям та настановам у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами. Для забезпечення достовірності положень і висновків дослідження використано якісний контент-аналіз з метою виявлення тенденцій у процесі формування поняття «діти з особливими освітніми потребами» в українському законодавчому полі. Проаналізовано емпіричні матеріали, які склалися з документів національної політики з 2010 по 2019 роки, серед яких Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки України.

Аналіз концептуалізації цього поняття дає змогу: визначити особливості його розуміння у вітчизняних законодавчих та нормативно-правових документах та неузгодженість з визначенням, поданому у рамковому Законі України «Про освіту» (2017 р.); зафіксувати достатньо сильний вплив медичної моделі на зміст досліджуваного поняття, про що свідчить розуміння дітей з особливими освітніми потребами як дітей з обмеженими можливостями та порушеннями психофізичного розвитку; дійти висновку про недостатню відповідність використання поняття «діти з особливими освітніми потребами» в українській нормативно-правовій базі європейським цінностям та настановам у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами; окреслити наявні позитивні тенденції в національній освіті у контексті її відповідності європейським цінностям та керівним принципам у галузі освіти дітей з особливими освітніми потребами, що демонструють рух до якісної інклюзивної освіти в Україні.

Ключові слова: концептуалізація, діти з особливими освітніми потребами, учні з особливими освітніми потребами, законодавчі та нормативно-правові документи, медична та соціальна моделі ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Останні два десятиліття в Україні характеризуються наявністю підвищеної уваги до питань організації та впровадження інклюзивного навчання на інституційному рівні. Значні зусилля державних інституцій, громадських організацій, науковців та освітян спрямовані на розроблення науково-методичного та організаційного забезпечення інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Водночас, у контексті переходу країни від медичної до соціальної та біопсихосоціальної моделі (у зв'язку із впровадженням Міжнародної класифікації функціонування, обмежень життєдіяльності та здоров'я) актуалізувалась проблема сучасного розуміння понять «діти з особливими освітніми потребами» та «особливі освітні потреби», про що зазначено у низці досліджень (А. Колупасва, О. Мартинчук, Т. Скрипник, Н. Софій, О. Таранченко та ін.), а також у проєкті Національної стратегії розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки [6]. Зокрема, у стратегії зазначено про відсутність чіткого визначення на законодавчому рівні поняття «особливі освітні потреби» та потребу у його розробленні та відповідному законодавчому закріпленні.

Отже, інтерес до зазначеної проблеми спрямував наші наукові розвідки на дослідження того, як здійснюється в українській законодавчій та нормативно-правовій базі концептуалізація поняття «діти з особливими освітніми потребами» відповідно до європейських цінностей та настанов у сфері інклюзивної освіти. Під концептуалізацією ми розуміємо дію чи процес формування поняття чи ідеї чогось [18]. Відтак, концептуалізацію поняття «діти з особливими освітніми потребами» розуміємо як процес формування цього поняття, що допоможе зафіксувати особливості його розуміння у вітчизняних законодавчих та нормативно-правових документах.

Метою дослідження є вивчення відповідності використання поняття «діти з особливими освітніми потребами» в українській нормативно-правовій базі європейським цінностям та настановам у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Введення у науковий обіг дефініції «особливі освітні потреби» (М. Уорнок, Великобританія, 1978 році) змінило погляди наукової та освітянської спільноти на освіту цих дітей і окреслило розуміння того, що визначення «діти з особливими освітніми потребами» слід використовувати стосовно дітей з труднощами у навчанні, яким необхідна спеціальна підтримка для подолання цих труднощів.

Відповідно до Саламанської декларації та Рамок дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, «термін «особливі освітні потреби» стосується усіх таких дітей та молоді, потреби яких залежать від різних видів особливих освітніх потреб або труднощів, пов'язаних з навчанням» [7, с. 6].

У країнах Європейської спільноти у Міжнародному стандарті класифікації освіти прийняте визначення «особливих освітніх потреб», в основу якого покладено ресурсний критерій: «Особливі освітні потреби мають особи, навчання яких потребує додаткових ресурсів. Додатковими ресурсами можуть бути: персонал (для організації навчання), матеріали (різноманітні дидактичні засоби навчання, у тому числі корекційні) і фінанси (бюджетні асигнування для одержання додаткових спеціальних послуг)» [8, с. 81].

Відповідно до Міжнародної стандартної класифікації освіти учень належить до категорії осіб з особливими освітніми потребами, якщо він не здатен отримувати користь від шкільного навчання без додаткової під-

тримки чи адаптацій у змісті освіти. А особливі освітні потреби стосуються всіх осіб, чії потреби залежать від наявності в них недостатності у різних сферах розвитку [19, с. 83]. Освітні програми для дітей з особливими потребами можуть бути відповідними навчальному плану в рамках звичайної освіти, однак, вони враховують індивідуальні потреби при забезпеченні необхідними ресурсами (наприклад, спеціально навчений персонал, обладнання чи простір) і, якщо необхідно, відбувається модифікація змісту освіти чи освітніх цілей [19, с. 83].

Міжнародний досвід упровадження інклюзивної освіти свідчить, що інклюзія вимагає значної переорієнтації свідомості суспільства у контексті європейських цінностей (повага до індивідуальних особливостей дітей, неупередженість, недопущення дискримінації, толерантність, використання недискримінаційної термінології тощо). Аналіз вітчизняного досвіду з розвитку інклюзивної освіти показав, що наша країна здійснює впевнені кроки на цьому шляху, зокрема цьому значною мірою сприяв Всеукраїнський науково-педагогічний експеримент «Інклюзивна освіта – рівень свідомості нації», який упроваджував Фонд Порошенка спільно з міністерством освіти і науки України впродовж 2016-2019 років. Узагальнюючи різні класифікаційні ознаки особливих освітніх потреб, запропоновано класифікацію категорій дітей з ООП, яку представлено у навчально-методичних виданнях, підготовлених у межах реалізації Всеукраїнського експерименту [8, с. 82]. Запропонована класифікація свідчить про наявне у наукової та освітянської спільноти, долученої до розроблення та реалізації експерименту, розуміння дефініції «діти з особливими освітніми потребами» відповідно до європейських цінностей та настанов у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами.

Аналіз концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами» у міжнародних правових актах став підґрунтям для наших подальших розвідок на шляху аналізу концептуалізації цієї дефініції в українській нормативно-правовій базі у сфері інклюзивної освіти та освіти загалом.

У процесі дослідження ми використали емпіричні матеріали, які склались з документів національної політики з 2010 по 2019 роки (серед яких Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки), та детально їх проаналізували з використанням якісного контент-аналізу (якісний контент-аналіз являє собою метод якісного аналізу змісту документів з метою виявлення соціальних тенденцій та фактів). Ми застосували цей метод, тому що у наукових дослідженнях рекомендується його використання, коли потрібно проаналізувати великий за обсягом законодавчий та нормативний матеріал і отримати високий ступінь точності та об'єктивності аналізу.

Дослідження складалось з таких етапів:

1) *Підготовка програми аналізу.* Під час підготовки до проведення контент-аналізу ми висунули гіпотезу для перевірки її верифікації на даних інформаційного масиву нормативно-законодавчих документів з інклюзивної освіти. Гіпотеза полягає в тому, що ми передбачили що якісний контент-аналіз дасть змогу дійти висновків, що концептуалізація поняття «діти з особливими освітніми потребами» в законодавстві й освітній політиці характеризується наявністю фрагментарності, суперечливості та невідповідності європейським цінностям та настановам у сфері освіти дітей з особливими освітніми потребами.

2) *Відбір джерел аналізу.* Ми визначили коло джерел, які містять у собі матеріали за заданою темою: Закони України, Постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства освіти і науки. Умови відбору: законодавчі та нормативні документи з 2010 по 2019 р.р.; текстові та змішані (тексти з графіками, таблицями, діаграмами тощо) документи для виявлення значущої інформації (2 закони України, 10 постанов Кабінету Міністрів України, 3 накази Міністерства освіти України, 2 проекти).

3) *Збір первинної емпіричної інформації.* Місце пошуку: на сайтах органів законодавчої та виконавчої влади в Україні, громадських організацій, дотичних до впровадження інклюзивної освіти.

4) *Інтерпретація здобутих результатів, висновки дослідження.* З метою інтерпретації здобутих результатів відповідно до визначеного дослідницького завдання нами обрано:

– *категорію контент-аналізу*, яка задавала напрям аналізу, те, на що ми звертали увагу, зокрема: про які категорії дітей з ООП йдеться мова у певному нормативно-правовому документі, коли вживаються терміни: «учні з особливими освітніми потребами», «діти з особливими освітніми потребами».

– *одиниці аналізу*: терміни ««учні з особливими освітніми потребами» / «діти з особливими освітніми потребами» / «особи з особливими освітніми потребами» / «здобувачі освіти з особливими освітніми потребами».

Відповідно, ми знаходили цитати, у яких використано дефініції «учні з особливими освітніми потребами», «діти з особливими освітніми потребами», і здійснювали їх аналіз на предмет узгодженості їх розуміння у межах медичної чи соціальної моделі ставлення суспільства до осіб з особливими освітніми потребами.

На основі інтерпретації здобутих результатів нами зроблено контекстуальні висновки, що стосуються контексту, тобто реалій, відображених у тексті, які сформульовано з урахуванням взаємозв'язків змістовних елементів і їх відносної значущості у структурі текстових документів.

На якість наших висновків вплинули наша обізнаність з предметом досліджень та наявний дослідницький досвід у сфері інклюзивного навчання дітей з ООП в Україні.

Результати якісного контент-аналізу концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами» у нормативно-правових документах за період від 2010 р. по 2019 р. представлено у таблиці 1, у якій подано:

– у першому стовпчику назву документу,

– у другому – цитату з цього документу, яка містить одиницю аналізу (дефініції: «діти з особливими освітніми потребами» / «особи з особливими освітніми потребами» / «учні з особливими освітніми

потребами» / «здобувачі освіти з особливими освітніми потребами») та дає змогу проаналізувати визначену нами категорію аналізу (тобто розкриває зміст і розуміння того, про які категорії дітей йде мова у цьому документі);

– у третьому стовпчику – коментар, у якому представлено результат аналізу визначеної нами категорії контент-аналізу, де робиться умовисновок про те, які категорії дітей розуміються під термінами: «діти з особливими освітніми потребами» / «особи з особливими освітніми потребами» / «учні з особливими освітніми потребами» / «здобувачі освіти з особливими освітніми потребами») та у межах якої моделі (медичної чи соціальної) представлено розуміння цієї дефініції у документі.

Таблиця 1

Результати якісного контент-аналізу концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами» у нормативно-правових документах за період від 2010 по 2019 роки

Документ	Цитата	Коментар
Наказ Міністерства освіти і науки України від 01 жовтня 2010 р. № 912 «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» [5]	«У Законах України ... регламентовано надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з обмеженими можливостями здоров'я, зокрема, дітям з особливими освітніми потребами». «... створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання». «Навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, позашкільної та середньої освіти здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку».	У документі зазначено, щодо категорії: – «особи з обмеженими можливостями здоров'я» належать діти з ООП; – «діти з особливими освітніми потребами» належать, у тому числі, діти з інвалідністю. Значено, що особи з ООП – це група людей, які мають порушення розвитку та інвалідність. Означення поняття «діти з ООП» у Концепції не представлено, відтак простежується неузгодженість у використанні дефініцій, а зміст поняття «діти з ООП» є розмитим і фрагментарним. Розуміння дефініції «діти з ООП» у межах медичної моделі.
Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872 «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» [10]	«Для організації інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами (дітей з порушеннями фізичного, інтелектуального та психічного розвитку) у загальноосвітніх навчальних закладах створюються умови ...». «Для забезпечення ефективності навчально-виховного процесу у класі з інклюзивним навчанням кількість учнів з особливими освітніми потребами становить: одна-три дитини із числа дітей з порушеннями опорно-рухового апарату, затримкою психічного розвитку, зниженим зором чи слухом, легкими інтелектуальними порушеннями тощо; не більш як двоє дітей із числа дітей сліпих, глухих, з тяжкими порушеннями мовлення, у тому числі з дислексією, розладами спектра аутизму, іншими складними порушеннями розвитку (порушеннями слуху, зору, опорно-рухового апарату в поєднанні з інтелектуальними порушеннями чи затримкою психічного розвитку) або тих, що пересуваються на візках».	У документі чітко зазначено, що під терміном «діти з особливими освітніми потребами» мають на увазі лише діти з порушенням психофізичного розвитку. У документі перерахована кількість учнів з ООП, яка може навчатися в одному класі. Під категорією діти з ООП мають на увазі діти з порушенням психофізичного розвитку. Розуміння дефініцій «учні з ООП», «учні з ООП» у межах медичної моделі.
Закон України «Про освіту» 2145-VIII від 05.09.2017 р. [1]	«Особа з особливими освітніми потребами – особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». «Навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами, зокрема тими, що спричинені порушенням розвитку та інвалідністю, у закладах дошкільної, позашкільної та середньої освіти здійснюються за рахунок коштів освітніх субвенцій, державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі з урахуванням потреб дитини, визначених в індивідуальній програмі розвитку».	У законі є визначення поняття «особа з особливими освітніми потребами», яке, хоча й не містить чіткого переліку груп, які мають ООП, але чітко прописано, що це не лише особи з психофізичними порушеннями, як зазначалось у документах раніше, а усі групи дітей, які потребують «додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі». У законі зазначено, що особливі освітні потреби можуть бути спричинені зокрема порушенням розвитку та інвалідністю. Тобто, це твердження не є категоричним щодо до того, що особливі освітні потреби можуть бути зумовлені лише порушеннями розвитку. Розуміння дефініції «особи з ООП» у межах соціальної моделі.

Продовження таблиці 1

Документ	Цитата	Коментар
Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 2017 р. № 588, «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загально-освітніх навчальних закладах» [11]	«Корекційно-розвиткова робота – комплекс заходів із системного психолого-педагогічного супроводження дітей з особливими освітніми потребами у процесі навчання, що спрямований на корекцію порушень шляхом розвитку пізнавальної діяльності, емоційно-вольової сфери, мовлення та особистості дитини. Корекційно-розвиткова робота проводиться як корекційно-розвиткові заняття за напрямками відповідно до індивідуальних особливостей учня».	У цій постанові зазначено, що супровід дітей з ООП спрямований лише на корекцію порушень. Отже, можна зробити висновок про те, що під категорією дітей з особливими освітніми потребами мають на увазі лише осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Розуміння дефініції «діти з ООП» у межах медичної моделі.
Постанова Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017 р. № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» [12]	«... проведення комплексної оцінки з метою визначення особливих освітніх потреб дитини, в тому числі коефіцієнта її інтелекту (здійснюється практичними психологами інклюзивно-ресурсного центру), розроблення рекомендацій щодо освітньої програми, надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини». «... надають рекомендації щодо складення, виконання, коригування індивідуальної програми розвитку в частині надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг, змісту, форм та методів навчання відповідно до потенційних можливостей дитини, створення належних умов для навчання залежно від порушення розвитку дітей з особливими освітніми потребами (доступність приміщень, особливості облаштування робочого місця, використання технічних засобів тощо).	У постанові акцентується увага на тому, що комплексна оцінка здійснюється з метою визначення особливих освітніх потреб дитини, у тому числі коефіцієнта її інтелекту, та розроблення рекомендацій щодо надання корекційно-розвиткових послуг відповідно до потенційних можливостей дитини. Поняття «діти з ООП» охоплює категорію дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Розуміння дефініції «діти з ООП» у межах медичної моделі.
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530 «Порядок організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» [9]	«Здобуття дошкільної освіти дітьми з особливими освітніми потребами здійснюється за окремими програмами і методиками, розробленими на основі Базового компонента дошкільної освіти МОН за погодженням з МОЗ». «Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу для дітей з особливими освітніми потребами відповідно до висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини, індивідуальної програми реабілітації дитини з інвалідністю (за наявності) складається індивідуальна програма розвитку за формою згідно з додатком».	У Постанові зазначено, що дитина з ООП здобуває освіту за окремими програмами і методиками, індивідуальною програмою розвитку, відтак, можна передбачити, що ця категорія дітей охоплює дітей з порушеннями розвитку. Розуміння дефініції «діти з ООП» у межах медичної моделі.
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 635 «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» [13]	«... співпрацює із структурними підрозділами закладу вищої освіти щодо організації інклюзивного навчання та забезпечення навчально-реабілітаційного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами». «... розробляє індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами, проводить моніторинг його виконання, вносить до нього зміни...» «Індивідуальний навчальний план здобувача освіти з особливими освітніми потребами розробляється за його участю, з урахуванням рекомендацій індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю (за наявності) та/або висновку про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини (за наявності), підписується таким здобувачем освіти та затверджується керівником закладу вищої освіти».	У постанові вказується про потребу у забезпеченні навчально-реабілітаційного супроводу. Відтак можна дійти висновку, що у цій постанові вказується, що здобувачі освіти з особливими освітніми потребами – це особи з інвалідністю, для роботи з якими варто враховувати рекомендації індивідуальної програми реабілітації та комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку. Розуміння дефініції «здобувачі освіти з ООП» у межах медичної моделі.

Документ	Цитата	Коментар
Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 779 «Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» [14]	«...здійснює добір необхідних фахівців відповідно до законодавства для надання психолого-педагогічних послуг із забезпечення освітнього процесу осіб з особливими освітніми потребами згідно з індивідуальною програмою розвитку». «Для забезпечення індивідуалізації освітнього процесу в закладі позашкільної освіти для здобувачів позашкільної освіти з особливими освітніми потребами складається індивідуальна програма розвитку за формою згідно з додатком до цього Порядку». «Для дитини з особливими освітніми потребами індивідуальна програма розвитку розробляється відповідно до потреб, зазначених у висновку інклюзивно-ресурсного центру про комплексну психолого-педагогічну оцінку розвитку дитини».	У постанові зазначено, що для осіб з ООП потрібно скласти індивідуальну програму розвитку на основі комплексної оцінки ІРЦ. Відтак, можна передбачити, що особи з ООП – це люди, які мають порушення розвитку. Розуміння дефініції «особи з ООП», «здобувачі позашкільної освіти з ООП» у межах медичної моделі.
Постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 636 «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» [15]	«...забезпечення здобувачів освіти з особливими освітніми потребами необхідними спеціальними засобами корекції психофізичного розвитку згідно з типовим переліком, затвердженим МОН...».	У постанові зазначено про потребу у забезпеченні засобами корекції психофізичного розвитку, відтак можна дійти висновку, що у постанові під поняттям «здобувачі освіти з ООП» мають на увазі лише осіб з порушенням психофізичного розвитку. Розуміння дефініції «здобувачі освіти з ООП» у межах медичної моделі.
Розпорядження Кабінету Міністрів України (проект) «Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки» [6]	«Парадигма сучасної української освіти передбачає відхід від медичної та перехід до соціальної моделі сприйняття людини з інвалідністю і введення поняття «особливі освітні потреби». «...забезпечено освітніми послугами осіб з особливими освітніми потребами у відповідності до їхніх потреб в закладах освіти, наближених до місця проживання; упроваджено систему необхідних послуг на підтримку осіб з особливими освітніми потребами...» У стратегії заплановано такі заходи: – Сформулювати та легітимізувати визначення «особливі освітні потреби». – Розробити протоколи визначення ознак особливих освітніх потреб та реагування лікарів первинної ланки та вторинної ланки. – Розробити модель надання тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі учням в ЗСО.	Пропонується ввести поняття «особливі освітні потреби» у контексті сприйняття лише людини з інвалідністю. Розуміння особливих освітніх потреб у межах медичної моделі. У контексті надання освітніх послуг особам з ООП мова йде про їхню підтримку у закладах освіти, наближених до місця проживання. Розуміння «осіб з ООП» у межах соціальної моделі Загальновідомим є той факт, що особливі освітні потреби дитини, які потрібно забезпечити в освітньому процесі, може визначити лише команда фахівців різного профілю. Тому, на наш погляд, даний захід передбачає визначення лікарями ознак обмежень життєдіяльності, що замінено на вислів «ознак особливих освітніх потреб», а цей захід узгоджується з розумінням особливих освітніх потреб у межах медичної моделі. Оскільки мова йде про розроблення тимчасової або постійної підтримки в освітньому процесі учням, то це захід узгоджується з розумінням особливих освітніх потреб у межах соціальної моделі.

За браком обсягу статті ми представили аналіз певних документів з освітньої політики держави у сфері освіти осіб з ООП, проте, як, засвідчили результати аналізу, у всіх документах простежуються окреслені тенденції.

Отже, аналіз концептуалізації поняття «діти з ООП», що представлено у законодавчій базі різними дефініціями: «особи з ООП» / «здобувачі освіти з ООП» / «учні з ООП» / «діти з ООП» засвідчив суперечливе розуміння цього поняття та його неузгодженість з визначенням, поданому у рамковому Законі України «Про освіту» (2017 р.), а також окреслив його подальшу концептуалізацію, що передбачено Національною стратегією розвитку інклюзивної освіти на 2020 – 2030 роки.

Аналіз правових документів протягом останнього десятиліття дозволив нам зробити наступні висновки щодо концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами»:

1. Наявний певний прогрес у концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами», що відображено у Рамковому Законі України «Про освіту» (2017 р.) у наданому там визначенні поняття «особа з особливими освітніми потребами».

2. Незважаючи на наявне визначення поняття «особа з особливими освітніми потребами» у контексті соціальної моделі (рамковий Закон України «Про освіту», 2017 р.), у нормативно-правових актах, розроблених останнім часом, все ще існує вплив медичної моделі, що відображено у дефініціях «діти з ООП» / «особи з ООП» / «учні з ООП» / «здобувачі освіти з ООП», розуміння яких обмежується лише особами з обмеженими можливостями та порушеннями психофізичного розвитку.

3. Наявний сильний вплив медичної моделі ставлення до осіб з особливими освітніми потребами відображається у такій термінології, як: «корекційно-розвиткові послуги», «порушення психофізичного розвитку», «вчитель-дефектолог» тощо, а також фіксовану кількість дітей з ООП у класі.

4. Зміст освіти особи з ООП залежить від "рівня розвитку, здібностей та можливостей дитини" – це твердження певною мірою зменшує перспективи розвитку дитини. Відповідно до міжнародних рекомендацій та настанов інклюзивної освіти, освітній процес має бути орієнтованим на максимальний потенціал розвитку.

5. Вузька відповідальність персоналу закладів освіти: лише за навчальний процес дітей з ООП. Відсутність уваги до розвитку соціальних та життєвих навичок не забезпечує компетенції для ефективної участі в житті суспільства. Однак концепція Нової української школи, яка включає інші соціальні та громадянські компетенції серед інших ключових компетентностей, може позитивно змінити цю ситуацію.

Можна констатувати, що визначення поняття «особи з особливими освітніми потребами» у законодавстві України подано в контексті соціальної моделі (Закон України «Про освіту», 2017 р.), але його розуміння та тлумачення в інших правових документах все ще базується на медичній моделі. Проте варто зазначити, що парадигма сьогоденної української освіти базується на переході від медичної до соціальної моделі розуміння, засвідчує наявний прогрес у розробленні та впровадженні відповідної термінології, що відображено у Законі України «Про освіту», однак вплив медичної моделі є ще достатньо сильним, що суперечить природній концепції людського різноманіття.

Висновки. Результати якісного контент-аналізу дали змогу дійти висновку про наявний певний прогрес у концептуалізації поняття «діти з особливими освітніми потребами», що підтверджується наданим у рамковому Законі України «Про освіту» (2017 р.) визначенням осіб з особливими освітніми потребами у межах соціальної моделі ставлення до таких людей. Зроблено висновки про те, що в українській нормативно-правовій базі наявні: суперечливе розуміння поняття «діти з особливими освітніми потребами» та його неузгодженість з означенням, поданому у рамковому Законі України «Про освіту»; сильний вплив медичної моделі ставлення до осіб з ООП, що відображається у дискримінаційній термінології. Констатовано наявні позитивні тенденції в національній освіті у контексті її відповідності європейським цінностям та керівним принципам у галузі освіти дітей з ООП, що демонструють рух до якісної інклюзивної освіти в Україні.

Використана література:

1. Закон України «Про освіту» від 05 серп. 2017 року № 38-39. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
2. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: від основ до практики: монографія / А. А. Колупаєва, О. М. Таранченко. Київ : ТОВ «АТОПОЛЬ», 2016. –149 с.
3. Концептуальні засади реформування середньої школи. – 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
4. Мартинчук О. В. Підготовка фахівця зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : монографія. Київ : Центр учбової літератури. 2018. 430 с.
5. Наказ МОН України «Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання» від 01 жовт. 2010 року № 912. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
6. Національна стратегія розвитку інклюзивної освіти на 2020-2030 роки (проект). – [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-nacionalnu-strategiyu-rozvitku-inklyuzivnoyi-osviti-na-2020-2030-roki>
7. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури «Саламанська декларація та рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94
8. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навч. посіб. Київ : ТОВ «Агенство «Україна»». – 2019. 300 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poroshenko.com/data/group/21/site2-bf14eba3e5.pdf>
9. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти» від 10 квіт. 2019 року № 530. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF>
10. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 15 серп. 2011 року № 872. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
11. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» від 09 серп. 2017 року № 588. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF>

12. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр» від 12 лип. 2017 року № 545. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF>
13. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» від 10 лип. 2019 року № 635. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
14. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти» від 21 серп. 2019 року № 779. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
15. Постанова Кабінету Міністрів України «Про порядок організації інклюзивного навчання у закладах професійної (професійно-технічної) освіти» від 10 серп. 2019 року № 636. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF>
16. Скрипник Т. В. Діти з аутизмом в інклюзії: сценарії успіху: монографія / Т. В. Скрипник. – Київ : ун-т імені Бориса Грінченка. – 2019. – 194 с.
17. Alishavskane S., Onufrik M., Florian L. Service provision for at-risk children under inclusive education reform in Ukraine. Report, Open Society Foundation. [In English] Ukraine. Kyiv: Open Society Foundation. 2019.
18. Conceptualization. In Oxford Dictionaries Retrieved from <http://en.oxforddictionaries.com/definition/conceptualization>. 2019.
19. International Standard Classification of Education: ISCED 2011. Montreal : UNESCO Institute for Statistics. 2012.
20. Special educational needs Report of the Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People. URL: <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20101007182820/http://sen.trb.ac.uk/attachments/21739b8e-5245-4709-b433-c14b08365634.pdf>.

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [The Law of Ukraine "On Education"]. (2017). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> [in Ukrainian].
2. Kolupaieva, A.A., & Taranchenko, O.M. (2016). *Inklyuzivna osvita: vid osnov do praktyky* [Inclusive education: from the basics to practice]. Kyiv : TOV «АТОПОЛ» [in Ukrainian].
3. Kontseptualni zasady reformuvannya serednoi shkoly praktyky [Conceptual principles of secondary school reform]. (2016). www.kmu.gov.ua. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf> [in Ukrainian].
4. Martynchuk O.V. (2018). *Pidhotovka fakhivtsia zi spetsialnoi osvity do profesiinoi diialnosti v inklyuzivnomu osvitnomu seredovyschchi* [Preparation of a specialist in special education for professional activity in an inclusive educational environment]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
5. Nakaz MON Ukrainy «Pro zatverdzhennia Kontseptsii rozvytku inklyuzivnoho navchannia» [Order of the Ministry of Education and Science «On approval of the Concept of inclusive learning development»]. (2010). Retrieved from https://ru.osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
6. Natsionalna stratehiia rozvytku inklyuzivnoi osvity na 2020-2030 roky (proiekt) [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «National strategy for the development of inclusive education for 2020-2030»]. (n.d.). [mon.gov.ua](https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennia-natsionalnu-strategiyu-rozvytku-inklyuzivnoi-osvity-na-2020-2030-roki). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennia-natsionalnu-strategiyu-rozvytku-inklyuzivnoi-osvity-na-2020-2030-roki> [in Ukrainian].
7. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii z pytan osvity, nauky i kultury «Salamanska deklaratsiia ta ramky dii shchodo osvity osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy» [United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization «The Salamanca Declaration and Framework for the Education of Persons with Special Educational Needs»]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94 [in Ukrainian].
8. Poroshenko M.A. (2019). *Inklyuzivna osvita* [Inclusive education]. Kyiv : TOV «Ahenstvo «Ukraina»». Retrieved from <http://poroshenko.com/data/group/21/site2-bff4eba3e5.pdf> [in Ukrainian].
9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Poriadok orhanizatsii diialnosti inklyuzivnykh hrup u zakladakh doshkilnoi osvity» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «Procedure for Organizing the Activities of Inclusive Groups in Preschool Education Institutions»]. (2019). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-%D0%BF/> [in Ukrainian].
10. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Poriadok orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «Procedure for the organization of inclusive education in secondary schools»]. (2019). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/> [in Ukrainian].
11. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Poriadku orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Amendments to the Procedure for the Organization of Inclusive Education in General Educational Institutions»]. (2017). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2017-%D0%BF/> [in Ukrainian].
12. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro inklyuzivno-resursnyi tsentr» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Approval of the Regulation on Inclusive Resource Center»]. (2017). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-%D0%BF/> [in Ukrainian].
13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro poriadok orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Procedure of Organizing Inclusive Education in Higher Education Institutions»]. (2019). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/> [in Ukrainian].
14. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro poriadok orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia v zakladakh pozashkilnoi osvity» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Procedure of Organizing Inclusive Education in Extracurricular Education Institutions»]. (2019). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF/> [in Ukrainian].
15. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro poriadok orhanizatsii inklyuzivnoho navchannia u zakladakh profesiinoi (profesiino-tekhnichnoi) osvity» [Report to the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the Procedure of Organizing Inclusive Education in Vocational (Vocational) Educational Institutions»]. (2019). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF/). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/636-2019-%D0%BF/> [in Ukrainian].
16. Skrypnyk T.V. (2019). *Dity z autyzmom v inklyuzii: stsennarii uspikhu: monohrafiia*. [Children with Autism in Inclusion: Success Scenarios]. Kyiv : un-t imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

17. Alishavskane S., Onufrik M., Florian L. Service provision for at-risk children under inclusive education reform in Ukraine. Report, Open Society Foundation. [In English] Ukraine. Kyiv: Open Society Foundation. 2019 [in English].
18. Conceptualization. In Oxford Dictionaries Retrieved from <http://en.oxforddictionaries.com/definition/conceptualization>. 2019 [in English].
19. International Standard Classification of Education: ISCED 2011. – Montreal: UNESCO Institute for Statistics. 2012 [in English].
20. Special educational needs Report of the Committee of Enquiry into the Education of Handicapped Children and Young People. Retrieved from <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20101007182820/http://sen.ttrb.ac.uk/attachments/21739b8e-5245-4709-b433-c14b08365634.pdf> [in English].

Martynchuk O. V., Dovha K. R. Conceptualization of the term "children with special educational needs" in Ukrainian legal basis in the field of inclusive education

The article considers the conceptualisation of the term "children with special educational needs" in Ukrainian legal framework in the field of inclusive education and presents the results of the study of the correspondence of use of this term to the European values and guidelines in the field of education of children with special educational needs. To ensure the validity of the provisions and conclusions of the study, qualitative content analysis was used to identify trends in the formation of the term "children with special educational needs" in Ukrainian legislative field. The empirical materials which consisted of national policy documents from 2010 to 2019 were analyzed, including the Laws of Ukraine, the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the decrees of the Ministry of Education and Science of Ukraine.

The analysis of conceptualization of this term allows: to determine the peculiarities of its understanding in national legislative and regulatory documents and inconsistency with the definition given in the Framework Law of Ukraine "On Education" (2017); record a sufficiently strong influence of the medical model on the content of the studied term, as evidenced by the understanding of children with special educational needs as children with disabilities and disorders of psychophysical development; to conclude that the use of the term "children with special educational needs" is not appropriate in the Ukrainian legal framework of European values and guidelines in the field of education of children with special educational needs; to outline the positive trends in national education in the context of its compliance with European values and guidelines in the field of education of children with special educational needs, demonstrating the movement towards quality inclusive education in Ukraine.

Key words: *conceptualization, children with special educational needs, pupils with special educational needs, legislative and regulatory documents, medical and social models of attitudes towards children with special educational needs.*

УДК 378.456:234

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.72-2.05>

Мельничук І. М., Сваричевська А. П.

**ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ШКОЛИ**

Висвітлено актуальність імплементації компетентнісного підходу як інноваційного методологічного орієнтира для інтенсифікації професійної підготовки майбутніх фахівців у вищій школі. З'ясовано, що головною причиною розгляду результату освіти крізь призму понять «компетенції», «компетентність» і реалізації компетентнісного підходу є наявність загальноєвропейської та світової тенденції в напрямі побудови сучасної системи вищої освіти.

Здійснено спробу розмежувати зміст понять «компетентність» і «компетенції». Встановлено, що компетенції поділяються на професійні (професійно зорієнтовані), базальні (ключові, базові, універсальні, транспредметні, мета-професійні, надпрофесійні) та академічні. Окреслено основні характеристики компетенції: універсальність – основне призначення і сутність застосування компетенції полягає у формуванні уявлень про передумови успішної діяльності; суб'єктність – компетенції завжди адресовані певному суб'єкту; конкретність – компетенції завжди чітко визначені, оскільки використовуються для прогнозування успішної діяльності, її оцінки, визначення напрямку і змісту подальшого навчання та формування професійних стандартів; цілевідповідність – компетенції як уявлення про успішну діяльність повинні відповідати цілям діяльності і суттєвим параметрам її результатів; контекстність компетенції полягає в належності до конкретних процесів і професійних функцій. Узагальнено, що важливо зберігати баланс між загальними компетенціями, що мають широкий діапазон застосування, та спеціальними, орієнтованими на вирішення конкретних завдань.

Підсумовано, що поняття «компетентність» у педагогіці широко використовується з 80-х років ХХ ст. у значенні «освітній результат діяльності» особи, що навчається, як напрямок модернізації професійної освіти. Поняття «компетентність» трактовано як складну, багатогранну інтегративну здатність особистості вирішувати професійні проблеми на основі досвіду і компетенцій. Резюмовано, що формування компетентності передбачає безперервний процес, який не обмежений лише професійною підготовкою. Зосереджено увагу на трактуванні словосполучення «професійна компетентність». Професійну компетентність розглянуто як новий орієнтуючий вектор сучасної парадигми освіти щодо підготовки майбутніх фахівців, що має забезпечувати переосмислення досвіду їх підготовки, враховувати принципово нові підходи до її обґрунтування.

Ключові слова: *компетентність, компетенції, компетентнісний підхід, майбутні фахівці, вища школа.*